

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 27.11.2025

Kabul Tarihi: 29.01.2026

Çağdaş Türk Dillerinde İddia Cümlelerinin Tipolojisi

İbrahim Ahmet AYDEMİR*

Özet

Bu çalışma, çağdaş Türk dillerinde *iddia cümlelerini* biçim söz dizimsel yapıları, söz dizimsel-anlamsal işlevleri ve tipolojik özellikleri açısından ele alan eş zamanlı bir betimlemedir. *İddia cümlesi*, konuşurun bir önermeye ilişkin güçlü iddiasını ve bu iddianın doğruluğuna olan inancını ifade eden yapı anlamında kullanılmaktadır. Bu tür yapılar, çağdaş Türk dillerinde *bitimli ekler* (ör. Tuv. -ÇIK), *ek-fil parçacıkları* (ör. Tuv. *iyik*) ve *tümcesel belirteçler* (TT *gerçekten*, Tat. *barıbir* ‘zaten’, Özb. *aslida* ‘aslında’, Kaz. *ärine* ‘elbette’, Tuv. *ıynaan* ‘elbette’) yardımıyla kodlanmaktadır. Kipsel kategoride değerlendirilen iddia cümleleri, bu çalışma kapsamında sadece olumlu temel cümlelerde ele alınıp irdelenecektir. Bunun dışında kalan iddia işlevli yapılar ise (soru cümleleri, olumsuz cümleler, yan cümleler vb.) başka bir incelemenin konusu olması nedeniyle burada ele alınmayacaktır. Bu incelemede ağırlıklı olarak Tuvaca, Hakasça, Yakutça, Türkiye Türkçesi, Türkmence, Özbekçe, Tatarca ve Kazakça gibi çağdaş Türk dillerinden alınan örnekler değerlendirilmiştir. Böylece Türk dilleri ailesinin farklı kollarına (Oğuz Grubu, Kıpçak Grubu, Sibirya Grubu ve Karluk Grubu) mensup birçok Türk dili bu çalışmada dikkate alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, çağdaş Türk dillerinde iddia cümlelerini oluşturma stratejilerini ve bu stratejilerin tipolojisini ortaya koymak, bu yapıları söz dizimsel-anlamsal açıdan karşılaştırmak ve iddia yapıları temelinde çağdaş Türk dillerinin yeni bir dağılımını yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türk dilleri, Türk dil bilimi, kip ve kipsellik, iddia cümleleri, tipoloji

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, <https://ror.org/04kwvgz42>
ahmetaydemir64@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6938-3255>

Typology of Assertive Sentences in Modern Turkic Languages

Abstract

In this article, *assertive sentences* in modern Turkic languages are described synchronically in terms of their morphosyntactic structures, syntactic and semantic functions, and typological characteristics. Here, the term assertive sentence is used to refer to a construction that expresses the speaker's strong claim regarding a proposition and their belief in its truth. Such constructions are encoded in modern Turkic languages through *finite suffixes* (e.g., Tuv. -ÇIK), *copular particles* (e.g., Tuv. iyik), and *sentence adverbials* (TT *gerçekten* 'really', Tat. *bariber* 'already', Uzb. *aslida* 'actually', Kaz. *ärine* 'of course', Tuv. *iynaan* 'of course'). Assertive sentences, which fall within the category of modality, are examined in this study solely on the basis of affirmative main clauses. Other assertive structures (interrogative sentences, negative sentences, subordinate clauses, etc.) are not addressed here, as they are the subject of a separate study. The study primarily evaluates examples drawn from modern Turkic languages such as Tuvan, Khakas, Yakut, Turkish, Turkmen, Uzbek, Tatar, and Kazakh. In this way, many Turkic languages belonging to different branches of the Turkic language family (the Oghuz, Kipchak, Siberian, and Karluk branches) are taken into consideration. The aim of this study is to identify the strategies for constructing assertive sentences in modern Turkic languages, to outline the typology of these strategies, to compare these constructions from syntactic and semantic perspectives, and to propose a new distribution of modern Turkic languages based on assertive structures.

Keywords: Modern Turkic languages, Turkic linguistics, mood and modality, assertive sentences, typology

Bu çalışmada, çağdaş Türk dillerinde *iddia cümleleri* (assertive sentences) biçim-söz dizimsel yapıları, anlamsal işlevleri ve tipolojik özellikleri açısından eş zamanlı olarak incelenecektir. Burada iddia cümleleri, konuşurun bir önermeye ilişkin güçlü iddiasını ve bu iddianın doğruluğuna olan inancını ifade eden yapılar anlamında kullanılmaktadır. Bu tür yapılar, çağdaş Türk dillerinde *bitimli işaretleyiciler* (finite marker) (ör. Hak. -ÇIK), *ek-fül parçacıkları* (copular particles) (ör. Tuv. iyik) ve *tümcesel belirteçler* (sentence adverbials) (TT *gerçekten*, Tat. *bariber* 'zaten', Özb. *aslida* 'aslında', Kaz. *ärine* 'elbette', Tuv. *iynaan* 'elbette') yardımıyla kodlanmaktadır.

Çalışmanın amacı, çağdaş Türk dillerinde iddia cümlelerini oluşturma stratejilerini ve bu stratejilerin tipolojisini ortaya koymak, bu yapıları anlamsal açıdan karşılaştırmak ve iddia yapıları temelinde çağdaş Türk dillerinin yeni bir dağılımını yapmaktır. Burada iddia yapıları, sadece olumlu temel cümleler temelinde irdelenecektir; bunun dışındaki iddia yapıları (yancümleler, soru

cümleleri vb.) başka bir çalışmanın konusu olduğu için burada ele alınmayacaktır.

Bu incelemeye, ağırlıklı olarak çağdaş Türk dillerinden Tuvaca, Hakasça, Yakutça, Türkiye Türkçesi, Türkmençe, Özbekçe, Tatarca ve Kazakça dâhil edilmiştir. Dolayısıyla burada Türk dilleri ailesinin farklı kollarına (Oğuz Grubu, Kıpçak Grubu, Sibiryâ Grubu ve Karluk Grubu) mensup birçok dil dikkate alınmıştır.

Teorik Arka Plan

Palmer'e göre *epistemik kiplik* (*epistemic modality*) ve *kanıtsal kiplik* (*evidential modality*), konuşurun önermenin doğruluk değerine veya olgusal durumuna ilişkin tutumuyla ilgilidir ve bu nedenle "önermesel kiplik" olarak tanımlanabilir. Epistemik kiplikte konuşurlar, önermenin olgusal durumunda yargılarda bulunurken, kanıtsal kiplikte konuşurlar, önerme için sahip oldukları kanıtın ne olduğunu belirtir (2001, s. 8, 24). Bir başka deyişle "epistemik kiplik, belli bir önermenin gerçeklik değerinin (truth-value) bilinçli bir varlık tarafından değerlendirilmesinin dil bilimsel şifrelemesidir" (Rentzsch, 2013, s. 154). Bu bağlamda epistemik kiplik, kesinlik, doğrulama, güvenilirlik, olasılık, olabilirlik, potansiyellik, varsayım, belirsizlik, şüphe, karşıt olgusalılık vb. anlamları ifade eder (Abish, 2014, s. 14).

Epistemik kiplik kapsamında değerlendirilebilecek iddia cümleleri, konuşurun bir önermeye ilişkin güçlü iddiasını ve bu iddianın doğruluğuna olan inancını bildirmektedir (Krifka, 2023, s. 116). Böylece konuşur, hem ilgili önermenin doğruluğuna inandığını söyler hem de muhatabının buna inancını ister ve bekler. Ballweg'e göre konuşur bu tür yapıları, "cümlelerin gerçeklik iddiasını vurgulamak" için kullanmaktadır (2007, s. 549).

Palmer (2001, s. 68) iddia yapılarını irdelerken, *iddia* ve *kategorik iddia* olmak üzere iki farklı kavramdan bahsetmektedir. Burada iddia, muhatabın dikkatini bir ifadeye çekmek için kullanılmakta ve bu içerik "iddia ediyorum ki ..." gibi bir ifadeye eşdeğerdir. Buna karşılık kategorik iddia ise, konuşurun, ifadeyi mutlak doğruluğu açısından önemli olarak sunması anlamına gelir ve böyle bir içerik, "kesinlikle iddia ediyorum ki..." biçiminde özetlenebilir. Benzer şekilde Johanson da iddia yapılarının, "bunu temin ederim", "bunu doğru olarak belirtiyorum", "bunu onaylıyorum" anlamlarında önerme içeriğine daha büyük bir bağlılığı ifade etmek için kullanıldığını belirtmektedir (2012, s. 53).

Dünya dillerinde iddia cümleleri, tipolojik açıdan farklı biçimlerde kodlanmaktadır (ör. bitimli eklerle, ek-fiil parçacıklarıyla, tümcesel belirteçlerle). Örneğin Almanca, İngilizce gibi Hint-Avrupa dillerinde bu tip yapılar, genelde

tümcesel belirteçler (sentence adverbials) aracılığıyla oluşturulmaktadır, İng. *surely* ‘kesinlikle’, *really* ‘gerçekten’, *indeed* ‘aslında’, Alm. *sicherlich* ‘kesinlikle’, *wirklich* ‘gerçekten’, *allerdings* ‘elbette’.

Çağdaş Türk Dillerinden İddia Cümlelerini Kodlama Olanakları

Tipolojik açıdan bakıldığında, çağdaş Türk dillerinde iddia cümleleri, *bitimli işaretleyiciler* (finite marker), *ek-fiil parçacıkları* (copular particles) ve *tümcesel belirteçler* (sentence adverbials or adverbial modifiers) aracılığıyla kodlanmaktadır. Bu anlamda iki farklı kodlamadan söz edilebilir: dil bilgisel kodlama ve sözcüksel kodlama. Şimdi bu kodlama olanaklarını söz dizimsel, anlamsal ve tipolojik özellikleri temelinde ayrıntılı olarak irdeleyelim.

A) Dil bilgisel kodlama

i) Bitimli işaretleyiciler (finite marker), ör. Tuv. -ÇIK, Hak. -ÇIK, Yak. -I:hl.

ii) Ek-fiil parçacıkları (copular particles), ör. Tuv. *iyik*, TT +Dir.

B) Sözcüksel kodlama

i) Tümcesel belirteçler (ör. TT *gerçekten*, *aslında*, *elbette*, Özb. *haqiqatan* ‘gerçekten’, *aslida* ‘aslında’, *albatta* ‘elbette’, Tat. *çinnan da* ‘gerçekten’, *çınlıkta* ‘aslında’, *elbette* ‘elbette’, Kaz. *şınimen* ‘gerçekten’ *negizinde* ‘aslında’, *ärine* ‘elbette’, Tuv. *şınap-la* ‘gerçekten’, *şınında* ‘aslında’, *ıynaan* ‘elbette’.

Dil Bilgisel Kodlama

Bitimli işaretleyiciler

Güney Sibiry Türk dillerindeki (Tuvaca, Hakasça, Tofaca) bitimli işaretleyici -ÇIK, önermenin doğruluğuna olan bağlılığı ifade eden “epistemik onaylayıcı ve iddia edici” bir ektir ve Eski Uygurca -yUK geçmiş zaman ekine dayanmaktadır (Johanson, 2021, s. 711). Bu bitimli işaretleyici, Standart Tuvacanın yanı sıra, Tuvacanın “izole” ağızlarında (Moğolistan’da konuşulan Altay/Tsengel Tuvacası ve Duhaca, Çin’de konuşulan Cungar Tuvacası) da “gerçekten” anlamında iddia içerikleri bildirmektir (bk. Aydemir, 2020, s. 227; Ragagnin, 2011, s. 154). Ayrıca bugün bazı Anadolu Ağızlarında da *postterminal* geçmiş zaman bildiren -(y)XK eki vardır; ancak bu ekin işlevleri arasında “iddia içeriklerini bildirme” bulunmamaktadır (bk. Demir, 2007).

Erdal, yalnızca Eski Uygur Budist metinlerinde görülen -yOk ekini, olay gerçekleşikten sonra canlı bir bakış açısını yansıtması ve konuşmacının, olayın konuşma anıyla ilgili olduğuna dair düşüncesini ve iletişimsel niyetini ima etmesi nedeniyle, “canlı geçmiş zaman” olarak nitelendirmektedir, ör. *Ataη ... şaηa yakın kelyök ol* ‘Baban ... sana yaklaştı/yaklaşmış durumdadır’ (2004,

s. 266). Güney Sibiryaya Türkçesindeki *-ÇIK* eki, dil ilişkisi neticesinde Güney Sibiryaya'da konuşulan Samoyetçe bir varyant olan Kamas diline kopyalanmıştır (Erdal, 2004, s. 299). Johanson, Eski Uygurcadaki *-yUk* ekinin, yalnızca doğrudan konuşmalarda görüldüğünü ve belirli bir olayın “gerçekten meydana geldiğini” ifade ettiğini (ör. *Kel-yük* ‘X gerçekten geldi’) ve işlevsel açıdan Moğolcadaki iddia edici ve onaylayıcı geçmiş zaman bildiren *-IUGA* ekine benzediğini söylemektedir (2021, s. 711). Bütün bu veriler değerlendirildiğinde, bugün Güney Sibiryaya Türk dillerinde görülen *-ÇIK* ekinin dört önemli işlevinden bahsedilebilir:

- i) *Postterminal* geçmiş zaman ifade eder
- ii) Odaksızlık içerir
- iii) İddia içerikleri belirtir
- iv) “Canlı” ve “karşılıklı konuşma” türü söylemlerde kullanılır.

Şimdi Güney Sibiryaya Türk dillerinde iddia işlevli geçmiş zaman bildiren *-ÇIK* ekiyle ilgili bazı örnekler verelim:

(1) Standart Tuvaca (İshakov ve Pal'mbah, 1961, s. 377)

Al-çık men.

al-IDD.GÇZ.1TK

‘Gerçekten aldım.’

(2) Hakasça (Johanson, 2021, s. 712)

Ol par-cıh.

o git-IDD.GÇZ.3TK

‘O gerçekten gitti.’

(3) Tofaca (Johanson, 2021, s. 712)

Kel-cik.

gel-IDD.GÇZ.3TK

‘O gerçekten geldi.’

(4) Duhaca (Ragagnin, 2011, s. 156)

Aht-təγ kihia-ler gel-cək.

At-YE kişi-ÇK gel-IDD.GÇZ.3TK

‘Atlılar gerçekten geldi.’

Moğolistan’da konuşulan Tuvaca varyantlardan biri olan Duhacada *-ÇIK* eki, belli söylem parçacıklarıyla (ör. *çop* ‘ya da ne?’, *moŋ* ‘biliyorsun, görüyorsun’) birlikte de karşımıza çıkabilir (bk. Ragagnin, 2011, 156; Johanson, 2021, s. 712). Bir örnek verelim:

(5) Duhaca (Ragagnin, 2011, s. 156)

Bat gel-cək be moŋ?

Bat gel-IDD.GÇZ.3TK S PAR

‘Bat geldi mi ne?’

Yakutçada *-I:hl* eki de olumluyıcı kiplik (confirmative or affirmative) bildiren bitimli bir işaretleyici olarak kullanılmaktadır, ör. *Bar-ı:-hı-ğın* ‘Kesinlikle gidiyorsun’; ayrıca burada “kanıtsal çağrışımlar” da söz konusu olabilir, ör. *Il-ı:-hı-bın* ‘Kesinlikle/açıkça alıyorum’ (Johanson, 2021, s. 712). Bu anlamda ek, hem olayı olumlamakta hem de “kesinlikle” veya “her halükarda” anlamlarında bir iddia içeriği bildirmektedir. Şimdi bir örnek daha verelim:

(6) Yakutça (Pakendorf & Stapert, 2020, s. 438)

Oççoҕо бар-ı:-hı-ğın.

Öyleyse git-IDD.ŞZ.2TK

‘Bu durumda tabii ki/kesin gidiyorsun.’

Karaçay-Balkarcada ise, sonuçsal postterminal geçmiş zaman eki olan *-(I)b*, bazen “geçekten”, “zaten”, “aslında” gibi içerikler ifade eden “iddia işaretleyicisi” olarak da tanımlanabilir (Johanson, 2021, s. 658). Bir örnek verelim:

(7) Karaçay-Balkarca (Johanson, 2021, s. 658)

Caz-ıb-dı

yaz-IDD.GÇZ.3TK

‘(O) gerçekten yazdı.’

Ek-fiil Parçacıkları

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, çağdaş Türk dillerinde iddia yapılarının dil bilgisel kodlaması aynı zamanda ek-fiil parçacıkları yardımıyla da yapılmaktadır, ör. Tuvaca *iyik* ve *çüwe*, Duhaca *turə*, Türkiye Türkçesi ve Türkmençe +*Dİr*. Güney Sibirya Türk dillerinde iddia ve onay işlevli ek-fiil parçacıklarından biri olan *iyik* (ör. Tuvaca *iyik* ‘gerçekten’, Duhaca *iyik* ‘gerçekten’, Tofaca *i:k* ‘gerçekten’), Eski Türkçede epistemik geçmiş zaman eki *-yUK* ile oluşturulan **är-yük*’e dayanmaktadır (Johanson, 2021, s. 968). “Size şunu onaylıyorum/temin ediyorum ki ...” anlamında önerme içeriğinin doğrulu-

ğuna bağlılığı ifade eden bu tür kategorik nüanslar, “aslında”, “gerçekten”, “zaten”, “şüphesiz” vb. anlamlara gelen epistemik duruş ifadeleriyle verilebilir, ör. Duhaca *Çaraş oruğ i-yik* ‘X gerçekten iyi bir kızdır/kızdı’ (Johanson, 2021, s. 969).

Tuvaca Ek-fiil Parçacıkları iyik (~iik), çüwe, turə

Güney Sibiryaya Türkçesinde *iyik* (<Eski Türkçe **er-yük*) ek-fiil parçacığı, “gerçekten”, “aslında” anlamlarında iddia içerikleri bildirir. Oldukça sık kullanılan bu ek-fiil parçacığı, zamansal olarak nötr bir anlam taşır, yani hem şimdiki zaman hem de geçmiş zaman bağlamında kullanılabilir (Johanson, 2012, s. 54). Ragagnin ise, Duhacada bu ek-fiil parçacığının “canlı ve doğrudan bir konuşmada” kullanıldığını belirtmektedir (2012, s. 110). Şimdi aşağıdaki örneklere bakalım:

(8) Altay Tuvacası (Aydemir, 2009, s. 70)

Güsgeñiñ haanı iyik men.
Fare-İLG kağan-İYE.3TK IDD.PAR.1TK
‘Ben gerçekten fareler kralıyım.’

(9) Duhaca (Ragagnin, 2012, s. 101)

Udaan iyək men.
Uyu-GÇZ IDD.PAR.1TK
‘(Fakat) gerçekten uyudum.’

(10) Tofaca (Johanson, 2021, s. 968)

A?t çoq i.k.
At yok IDD.PAR.3TK
‘At gerçekten yok/yoktu.’

Aynı zamanda Tuvacada *çüwe* ‘şey’ (<Mog. *yüm*<*yüüme* ‘şey’) de belli yapılarda bir iddia parçacığı (assertive particle) olarak işlev görmektedir (Johanson, 2021, s. 816). Örnekler:

(11) Standart Tuvaca (Johanson, 2021, s. 816)

Ol tergi:n ö:renikçi çüwe.
O mükemmel öğrenci IDD.PAR.3TK
‘O mükemmel bir öğrencidir.’

(12) Standart Tuvaca (Johanson, 2021, s. 816)

Çok, kiji-daa albaan kiji çüwe.
Hayır, kişi PAR al-OLZ-SF.3TK kişi IDD.PAR.3TK

‘Hayır, o zaten hiç evlenmedi.’

(=Hayır, o hiç evlenmemiş (bir) kişidir.)

Duhacada *turə* (< *turur*) ögesi de bir ek-fiil parçacığı olarak ifadeye “iddia havası” katmaktadır (Ragagnin, 2011, s. 184). Bunu aşağıdaki örnekte görebiliriz:

(13) Duhaca (Ragagnin, 2011, s. 184):

Men jora-βas turə men.

Ben git-GZ.OLZ IDD.PAR.1TK

‘Ben kesinlikle gitmeyeceğim.’

İddia işlevli ek-fiil parçacığı *iyik*, aynı zamanda Çin’de konuşulan Cungar Tuvacasında da görülmektedir. Rind-Pawłowski, her ne kadar *iyik* ögesini “gerçek dışılık ek-fiili” (irrealis Kopula) olarak tanımlamış olsa da (2017, s. 155), kanaatimizde bu ek-fiil parçacığı Cungar Tuvacasında da “gerçekten” anlamında bir “iddia içeriği” bildirmektedir. Bir örnek verelim:

(14) Cungar Tuvacası (Rind-Pawłowski, 2017, s. 155)

Ërten gериptиn aldızı bolza, men işke
yarın hafta-İLG altı-İYE.3TK ol-ŞRT.3TK ben iş-YÖN
ümbes iyik pin.

çık-GNZ.OLZ.3TK IDD.PAR.1TK

‘Yarın cumartesi (haftanın altıncı günü) olsa, ben gerçekten işe gitmem.’

Yukarıdaki örnek bağlamında Rind-Pawłowski’nin getirdiği “gerçek dışılık” tanımlaması, aslında *iyik*’in bir işlevi olmayıp, şart eki *-sA* ile kurulan gerçek dışı istek yan cümlesiyle ve temel cümledeki geniş zaman ekinin kipsel işleviyle de ilgilidir.

Ek-fiil Parçacığı +Dİr

Ek-fiil parçacığı *+Dİr*, Türkiye Türkçesinde ve Türkmencede iddia içerikleri bildirmektedir; ancak bu işlev genelde yazı dilinde ortaya çıkmaktadır:

(15) Türkiye Türkçesi (resmi yazı dili)

Ali zengin biridir.

(16) Türkmençe (resmi yazı dili) (Johanson, 2021, s. 560)

Muğallımdırθıııđ.

Öğretmen-IDD.PAR.2ÇK

‘(Siz) öğretmensiniz.’

Tümcesel Belirteçler

Daha önce de vurguladığımız gibi, çağdaş Türk dillerinde iddia yapıları tümcesel zarflar (sentence adverbials) aracılığıyla da kodlanmaktadır, ör. TT *aslında*, Özb. *albatta* ‘elbette’, Kaz. *negizinde* ‘aslında’, Tat. *barıbir* ‘zaten’, Tuv. *şınap-la* ‘gerçekten’, Tuv. *ıynaan* ‘elbette’. Burada söz konusu olan, sözcüksel bir kodlamadır ve bu kodlama, çağdaş Türk dillerinde iddia yapıları oluşturmada kullanılan yaygın yollardan biridir. Ballweg’e göre, konuşmacı bu belirteçleri bir cümlenin “gerçeklik iddiasını vurgulamak” için kullanmaktadır (2007, s. 549).

Tablo 1: Çağdaş Türk Dillerinde Tümcesel Belirteçler

Dil	<u>aslında</u>	<u>gerçekten</u>	<u>zaten</u>	<u>elbette</u>
Türkçe	<i>aslında</i>	<i>gerçekten</i>	<i>zaten</i>	<i>elbette</i>
Özbekçe	<i>aslida</i>	<i>haqiqatan ham</i>	<i>baribir</i>	<i>albatta</i>
Kazakça	<i>negizinde</i>	<i>şınımen</i>	<i>bäribir</i>	<i>ärine</i>
Tatarca	<i>çınılıqda</i>	<i>çınnan da</i>	<i>barıbir</i>	<i>elbette</i>
Tuvaca	<i>ħerek qırında</i>	<i>şınap-la</i>	<i>qañçap-daa</i>	<i>ıynaan</i>

Şimdi tümcesel belirteçlerle ilgi çağdaş Türk dillerinden bazı örnekler verelim:

(17) Türkiye Türkçesi

Ali gerçekten gitti.

(18) Özbekçe (anadili konuşuru)

Aslida pulim bâr edi.

aslında para-İYE.1TK var idi

‘Aslında param vardı.’

(19) Kazakça (anadili konuşuru)

Negizinde aqşam bar edi.

Aslında para-İYE.1TK var idi

‘Aslında param vardı.’

(20) Tatarca (Şahan Güney, 2015, s. 275)

Yiğit çınnan da bik yeş iken.

Yiğit gerçekten de çok genç imiş.’

‘Delikanlı gerçekten de çok gençmiş.’

(21) Standart Tuvaca (Arıkoğlu ve Tosun, 2025, s. 433)

Şınında ol sıybıñ eves kıts.

Aslında o havai değil kız

‘Aslında o, havai olmayan bir kızdır.’

(22) Standart Tuvaca (Arıkoğlu ve Tosun, 2025, s. 384)

Direktornuñ arni, şınap-la, biçii savıgır bolğan.

Müdür-İLG yüz-İYE.3TK gerçekten biraz şişkin ol-GÇZ. 3TK

‘Müdürün yüzü gerçekten biraz şişmişti.’

Tümcesel belirteçlerin cümle içindeki konumu, bilgi yapısından kaynaklı olarak değişebilir; yani bu öge, cümlenin başında, ortasında, odak pozisyonunda ya da sonunda, yani yüklemden sonra yer alabilir. Ancak incelediğimiz örnek cümlelerde, bu belirteçlerin genelde cümlenin başında konumlandığı görülmektedir (tümcesel belirteçlerin söz dizimsel konumuyla ilgili irdelemeler için bk. Üzüm, 2021, s. 153-154). Bu makalenin ana konusu, iddia yapısının söz dizimsel-anlamsal işlevleri ile tipolojik özellikleri olması nedeniyle, tümcesel belirteçlerin sentaktik konumu burada detaylı olarak ele alınmayacaktır. Ancak tümcesel belirteçlerin cümledeki yerinin, -muhtemelen bilgi yapısından kaynaklı olarak- değişken olduğunu göstermesi açısından aşağıda bazı örnekler verilmiştir:

(23) Özbekçe (anadili konuşuru)

Albatta, bu royhatni yana ham uzatiş mumkin.

Elbette bu liste-BEL daha hem uzat-İF mümkün

‘Elbette bu listeyi daha da uzatmak mümkün.’

(24) Tatarca (Şahan Güney, 2015, s. 274)

Bu yŭklämnŭ biz elbette üterbiz.

Bu görev-BEL biz elbette yerine.getir-GNZ.1ÇK

‘Bu görevi biz elbette yerine getiririz.’

(25) Türkiye Türkçesi

Bu kulübü gerçekten seviyorum.

(26) Standart Tuvaca (Arıkoğlu ve Tosun, 2025, s. 29)

Ajul-hojul üyezinde ulustuj çayı çok ıynaan.

İş-güç zaman-İYE.3TK-BUL insan-İLG zaman-İYE.3TK yok elbette

‘İş-güç zamanı, insanların vakti yok elbette.’

İddia Cümlelerinin Anlamsal Özellikleri

İddia işlevli tümcesel belirteçler, söz dizimsel ve anlamsal açıdan farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bunlardan biri de Ballweg’e (2007) aittir. Onun sınıflandırma modeline göre, tümcesel belirteçler üç gruba ayrılmaktadır: *salt iddia belirteçleri*, *değerlendirici iddia belirteçleri* ve *kanıtlayıcı iddia belirteçleri*. Şimdi bu belirteçleri daha detaylı ele alalım.

Salt İddia Belirteçleri

Bu kategoride yer alan kesinlikle, gerçekten, muhtemelen, hakikaten gibi iddia belirteçleri, “bir ima, yani hakikat iddiasına vurgu yapar. Dolayısıyla, pragmatik kullanımlarında, kanıtlayıcı parçacıklara benzerler. Konuşmacı, bir cümlenin hakikat iddiasını vurgulamak için bunları kullanabilir” (Ballweg, 2007, s. 549). Krifka ise bu tür belirteçleri, yargı belirteçleri (epistemic modifiers, evidential modifiers) olarak adlandırmakta ve bunlarla konuşurun, önermenin doğruluğuna olan bağlılığını ve buna istinaden kişisel yargısını ifade ettiğini söylemektedir (2023, s. 128-139). Şimdi bu kategoride yer alan iddia belirteçlerine çağdaş Türk dillerinden örnekler verelim:

(27) Türkiye Türkçesi

Adam gerçekten felaket horladı.

(28) Tatarca (Şahan Güney, 2015, s. 117)

Elbette ul bugün kileçek.

Elbette o bugün gel-GLZ.3TK

‘Şüphesiz o bugün gelecek.’

(29) Kazakça (anadili konuşuru)

Şınında da keremet uqsastıq bar.

Gerçekten de büyük benzerlik var

‘Gerçekten de büyük benzerlik var.’

(30) Özbekçe (anadili konuşuru)

Men kişlâkni haqıqatan cuda ham yahşi kôraman.

Ben köy-BEL gerçekten çok hem güzel gör-ŞZ.1TK

‘Ben köyü gerçekten çok severim.’

Değerlendirici İddia Belirteçleri

Değerlendirici iddia belirteçlerinde, iddialılığın doğruluk-işlevsel içeriğinin yanı sıra, konuşmacının önermeye ilişkin “olumlu bir değerlendirmesi” söz konusudur, ör. çok şükür, şükürler olsun, ne mutlu (ki), neyse ki, şükürler olsun, Allaha şükür (Ballweg, 2007, s. 549-550). Bu belirteçler, taahhüdün gücünü değiştirdikleri için genelde “olumlayıcılar” olarak da nitelendirilmektedir (Krifka, 2023, s. 139). Örnekler:

(31) Türkiye Türkçesi

Allah’a şükür ameliyat çok iyi geçti.

(32) Standart Tuvaca

Inçalza-daa Burğanğa çettirdim, indig eves men.

Ancak Burhan-YÖN teşekkür.et-GÇZ.1TK öyle değil.1TK

‘Ancak çok şükür, öyle değilim.’

(33) Tatarca

Etiniñ wasiyetin ütedim, Allahğa şükir.

Baba-İLG vasiyet-İYE.3TK-BEL yerine getir-GÇZ.1TK Allah-YÖN şükür

‘Çok şükür, babamın vasiyetini yerine getirdim.’

(34) Özbekçe (anadili konuşuru)

Áramızda heç narsa yok, qasam içaman.

Aramızda hiç şey yok, yemin et-ŞZ.1TK

‘Aramızda hiçbir şey yok, yemin ederim.’

(35) Kazakça (anadili konuşuru)

Men munı barlıq kümetpen aytamın.

Ben bu-BEL tüm saygı-VAS söyle-ŞZ.1TK

‘Bunu tüm saygıyla söylüyorum.’

Kanıtlayıcı İddia Belirteçleri

Bu gruba ise, bilindiği üzere, şüphesiz, açıkça, anlaşılabilir bir şekilde, kanıtlanabilir bir şekilde, muhtemelen, doğal olarak, mantıksal olarak vb. iddia belirteçleri girmektedir. Bu belirteçler aracılığıyla konuşur, ortak olan veya ortak olduğu varsayılan bilgi, hedef veya norm sistemlerine atıfta bulunarak ifadelerinin kanıtını vurgulayabilir (Ballweg, 2007, s. 550). Şimdi çağdaş Türk dillerinden bazı örnekler verelim:

(36) Türkiye Türkçesi

Şüphesiz bu, para karşılığı edinilebilen bir ayrıcalıktı.

(37) Kazakça (anadili konuşuru)

Sözsiz, biz öte ağır şartlarda ömür sürüp yatırmız.
söz-YOK biz çok ağır şart-ÇK-BUL ömür sür-ZF YF-ŞZ.1ÇK
'Şüphesiz biz çok ağır şartlarda yaşıyoruz.'

(38) Tatarca (Şahan Güney, 2015, s. 273)

BİR zamanda, şübhesiz, bu kül kiber.
Bir zaman-BUL şüphesiz bu göl kuru-GNZ.3TK
'Bir gün şüphesiz bu göl kurur.'

(39) Özbekçe (anadili konuşuru)

Şubhasizki, ikki halkniñ faydasiga kollana
Şüphesiz iki halk-İLG fayda-İYE.3TK-YÖN kulan-ZF
âlinadigan katta potensial bâr.
YF-EDL-SF çok potansiyel var
'Şüphesiz iki halkın yararına kullanılabilir büyük bir potansiyel var.'

Tümcesel belirteçler aracılığıyla oluşturulan iddia yapılarında iki temel bağlam öne çıkmaktadır: *düzeltilme* ve *doğrulama* (Ballweg, 2007, s. 549). Örneğin Türkiye Türkçesinde tümcesel belirteç olarak kullanılan *aslında*, aşağıda ilk örnekte (40) düzeltilme (bir önceki cümledeki önermenin düzeltilmesi), ikincisinde (41) ise doğrulama (bir önceki cümlede verilen önermenin doğrulanması veya onaylanması) bildirmektedir:

(40) *Bu hastalık klinik olarak karaciğer küçülmesiyle ortaya çıkar. Aslında, perikardın iltihaplı yapışıklıklarından kaynaklanır.*

(41) *Bu sadece safça bir ihtimal olarak değil, matematiksel olarak da imkânsızdır. Aslında yıldız fiziği, Dünya benzeri bir yapının kozmosta bir daha var olma ihtimalinin çok düşük olduğu görüşünü savunur.*

İddia Cümlelerine Göre Türk Dillerinin Yeni Bir Dağılımı

Bugün çağdaş Türk dillerinde, iddia cümlelerini oluşturma stratejileri, yani kodlama olanakları oldukça farklıdır. Yukarıda da ayrıntılı olarak değindiğimiz gibi, bu bağlamda iki kodlama olanağından bahsetmek mümkündür: *dil bilgisel kodlama* (bitimli ekler ve ek-fiil parçacıkları) ve *sözcüksel kodlama* (iddia belirteçleri). Bu olanakları kullanma durumuna göre çağdaş Türk dilleri üç ana gruba ayrılabilir:

i) Hem dil bilgisel kodlama hem de sözcüksel kodlama olanaklarına sahip Türk dilleri bu grupta yer almaktadır, ör. Tuvaca, Hakasça ve Tofaca. Bu anlamda adı geçen Türk dillerinde, bitimli ekler (ör. Tuvaca -ÇIK), ek-fiil parçacıkları (ör. Tuvaca *iyik*) ve tümcesel belirteçler (ör. Tuvaca *şınap-la* ‘gerçekten’) iddia yapılarını kodlamaktadır. Bu grupta Sibiryaya Grubu Türk dilleri yer almaktadır.

ii) Sadece ek-fiil parçacıklarını ve tümcesel belirteçleri kullanan Türk dilleri, ör. Türkiye Türkçesi ve Türkmence (Türkiye Türkçesi ve Türkmence +DXr, Türkiye Türkçesi *zaten, aslında, elbette*). Bu, genel olarak Oğuz Grubu Türk dillerinin yer aldığı bir gruptur.

iii) Sadece cümle belirteçlerini kullanan Türk dilleri, ör. Kazakça (*negizinde* ‘aslında’, Tatarca *inde* ‘zaten’, Özbekçe *aslida* ‘aslında’). Bu grupta yer alan diller, Türk dilleri ailesinin Kıpçak ve Karluk Grubuna mensuptur ve görece ailenin büyük kollarını temsil etmektedir.

Tablo 2: Çağdaş Türk Dillerinde İddia Yapılarının Kodlanması

Kodlama Türü	Oğuz Grubu (TT, Trkm.)	Kıpçak Grubu (Kaz., Tat.)	Karluk Grubu (Özb.)	Sibiryaya Grubu (Tuv., Hak. Tof.)
Bitimli işaretleyiciler	–	–	–	+
Ek-fiil parçacıkları	+	–	–	+
Tümcesel belirteçler	+	+	+	+

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, çağdaş Türk dillerinde iddia cümlelerini, biçim-söz dizimsel yapıları, söz dizimsel-anlamsal işlevleri ve tipolojik özellikleri açısından ele alan eş zamanlı bir betimlemedir. Ağırlıklı olarak Türkiye Türkçesi, Türkmence, Kazakça, Tatarca, Özbekçe, Tuvaca, Hakasça ve Yakutçanın incelendiği

bu çalışmada yapılan tespitlere ve elde edilen sonuçlara aşağıda sırasıyla değinilmiştir.

Bu çalışma kapsamında, sadece olumlu temel cümleler irdelenmiş olup bunun dışındaki iddia yapıları (yan cümleler, olumsuz cümleler, soru cümleleri) ileride başka bir çalışmada detaylı olarak ele alınacaktır.

İlk defa bu çalışmayla, çağdaş Türk dillerinde özel bir kipsel kategori olan iddia cümleleri betimsel, işlevsel ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Çağdaş Türk dillerinde iddia cümleleri, *bitimli ekler*, *ek-fil parçacıkları* ve *tümcesel belirteçler* aracılığıyla oluşturulmakta, yani kodlanmaktadır. Bunlardan ilk ikisi, dil bilgisel kodlama, üçüncüsü ise sözcüksel kodlama bağlamında değerlendirilmiştir.

Sibirya Grubu Türk dilleri (Tuvaca, Hakasça, Tofaca), iddia cümleleri oluşturmada hem dil bilgisel kodlama hem de sözcüksel kodlama olanağına sahiptir. Bu anlamda Sibirya Grubu, diğer Türk dillerine oranla daha fazla olanağa sahiptir.

Bitimli eklerle yapılan kodlama, ağırlıklı olarak Sibirya Grubu Türk dillerinde görülür (ör. Tuvaca ve Hakasça -*ÇIK* (<Eski Uygurca -*yUK*), Yakutça -*I:hl*). Bu ekler ifade ettikleri görünüş-zaman işlevine ek olarak, “kesinlikle”, “aslında”, “gerçekten”, “zaten” vb. anlamlarında iddia içerikleri de bildirirler.

Türk dillerinde iddia yapıları oluşturan tümcesel belirteçler, söz dizimsel ve anlamsal özellikleri temelinde sınıflandırılmıştır. Ballweg 2007’deki teorik yaklaşımın esas alındığı bu sınıflandırma modeline göre, tümcesel belirteçler üç ana gruba ayrılmıştır: *salt iddia belirteçleri*, *değerlendirici iddia belirteçleri* ve *kanıtlayıcı iddia belirteçleri*. Ayrıca bu çalışma kapsamında, belli iddia belirteçlerinin (ör. TT *aslında*) söz dizimsel ve anlamsal açıdan *düzelme* ve *doğrulama* gibi farklı işlevlerde kullanıldığı da örneklerle gösterilmiştir.

İddia cümleleri, karşılıklı konuşmalarda ya da baskın bir odaklılığın olduğu durumlarda kullanıldığından anlatı metinleri (narrative texts) için uygun yapılar değildir.

Etik Beyan Bu yazı, 02.08.2023-04.08.2023 tarihleri arasında Mainz Üniversitesinde (Almanya) düzenlenen 21st International Conference on Turkish Linguistics (ICTL 2023) adlı uluslararası Konferansta sunulan “Çağdaş Türk Dillerinde İddia Yapıları” başlıklı bildirinin makaleye dönüştürülmüş biçimidir.

Mali Destek Araştırma için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Statement This study is the revised and expanded article version of the paper titled “Assertion Structures in Contemporary Turkic Languages,” which was presented at the 21st International Conference on Turkish Linguistics (ICTL 2023), held at Mainz University (Germany) between August 2–4, 2023.

Funding This research received no external funding.

Conflicts of Interest The author declares no conflicts of interest in this study.

Kısaltmalar ve Özel Dil Bilgisi İşaretlemeleeri:

Alm.	Almanca
AYR	Ayrılma durum eki
BUL	Bulunma durum eki
BEL	Belirtme durum eki
ÇK	Çokluk
EDL	Edilgen
GÇZ	Geçmiş zaman
GNZ	Geniş zaman
GLZ	Geniş zaman
Hak.	Hakasça
IDD	İddia işlevli (assertive)
İF	İsim-fiil
İLG	İlgi durum eki
İng.	İngilizce
İYE	İyelik eki
Kaz.	Kazakça
OLZ	Olumsuzluk

Özb.	Özbekçe
PAR	Parçacık (particle)
S	Soru
SF	Sıfat-fiil
ŞRT	Şart
ŞZ	Şimdiki zaman
Tat.	Tatarca
TK	Teklik
Tof.	Tofaca/Karagasça
Trkm.	Türkmence
TT	Türkiye Türkçesi
Tuv.	Tuvaca
VAS	Vasıta
Yak.	Yakutça
YE	Yapım eki
YF	Yardımcı fiil
YOK	Yoksunluk
YÖN	Yönelme durum eki
ZF	Zarf-fiil

Kaynakça

- Abish, A. (2014). *Modality in Kazakh as spoken in China*. Uppsala University.
- Arıkoğlu, E. ve Tosun, İ. (2025). *Tuvaca-Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Aydemir, İ. A. (2009). *Konverbien im Tuwinischen. Eine Untersuchung des Altai-dialekts* (Turkologica 80). Harrassowitz.
- Aydemir, İ. A. (2020). Modal structures in Altay Tuvan. *Turkic Languages*, 24(2), 212–229.
- Ballweg, J. (2007). Modalpartikeln. L. Hoffmann (Ed.), *Handbuch der deutschen Wortarten* içinde (s. 547-554). De Gruyter.
- Demir, N. (2007). Anadolu ağızlarında kullanılan geçmiş zaman eki *-(y)XK*. S. Eker ve A. İslam (Ed.), *Edebiyat ve dil yazıları* içinde (s. 371-385). Grafiker.
- Erdal, M. (2004). *The grammar of Old Turkic*. Brill.
- İshakov, F. G. ve Palmah, A. A. (1961). *Grammatika tuvinskogo yazıka: Fonetika i morfolojiya*. İzdatelstvo Vostoçnoy Literaturiy.
- Johanson, L. (2012). Notes on Turkic stance particles. M. Erdal, I. Nevskaya ve A. Menz (Ed.), *Historical, areal and typological aspects of South Siberian Turkic* içinde (s. 51-58) Harrassowitz.
- Johanson, L. (2021). *Turkic*. Cambridge University Press.
- Krifka, M. (2023). Layers of assertive clauses: Propositions, judgements, commitments, acts. J. M. Hartmann ve A. Wöllstein (Ed.), *Propositionale Argumente im Sprachvergleich: Theorie und Empirie* içinde (s. 1–42). Narr Francke Attempto.
- Pakendorf, B. ve Stapert, E. (2020). Sakha and Dolgan, the North Siberian Turkic languages. M. Robbeets ve A. Savelyev (Ed.), *The Oxford guide to the Transurasian languages* içinde (s. 430–445). Oxford University Press.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and modality (2nd ed.)*. Cambridge University Press.
- Ragagnin, E. (2006). The position of Dukhan among the Tuvan dialects. M. Erdal ve I. Nevskaya, I. (Ed.), *Exploring the eastern frontiers of Turkic* içinde (s. 153–156). Harrassowitz.
- Ragagnin, E. (2011). *Dukhan, a Turkic variety of Northern Mongolia: Description and analysis*. Turkologica 76. Harrassowitz.
- Ragagnin, E. (2012). Moğolistan Tuvaları: ‘Kaybolmayan’ Türkofon bir halk. *Tehlikedeki Türk Dilleri Dergisi*, 1(1), 85–101.
- Rentzsch, J. (2013). Türk dillerinde kipsellik ve kipselliğin anlambilimsel haritası. *Bilig*, 67, 129–168.
- Rind-Pawłowski, M. (2017). *Nebensatzbildung im Dzungar-Tuwinischen* (Doctoral dissertation, Freie Universität Berlin). Freie Universität Berlin Repository. <https://refubium.fu-berlin.de/handle/fub188/9050>
- Şahan Güney, F. (2015). *Tatarca referans grameri*. Kriter.
- Üzüm, M. (2021). Türkçede tümesel belirteçlerin söz dizimsel ve semantik özellikleri: konuşucuya yönelik belirteçler. *Türkbilgi*, 42, 149-167.

Extended Summary

This study provides a synchronic, typologically oriented analysis of assertive sentences in modern Turkic languages, focusing on their morphosyntactic encoding, semantic functions, and cross-linguistic distribution. Assertive sentences are defined as constructions that encode a speaker's strong commitment to the truth of a proposition, thereby reflecting a high degree of epistemic certainty and speaker-oriented validation.

In modern Turkic languages, such assertive meanings are encoded through several strategies, including finite markers, copular particles, and sentence adverbials. Examples include finite suffixes (e.g., Tuvan *-ÇIK*), copular particles (e.g., Tuvan *iyik*), and adverbials such as Turkish *gerçekten* ("really"), Tatar *baribir* ("after all"), Uzbek *aslida* ("actually"), Kazakh *ärine* ("of course"), and Tuvan *ıynaan* ("certainly").

The main aim of the study is to identify the strategies used to form assertive sentences in modern Turkic languages, to establish a typology of these strategies, to compare them semantically, and to propose a new classification of Turkic languages based on assertive constructions. The analysis is limited to affirmative main clauses, excluding subordinate clauses and interrogatives, which are reserved for future research.

The empirical basis of the study consists of data from a representative set of modern Turkic languages, including Tuvan, Khakas, Yakut, Turkish, Turkmen, Uzbek, Tatar, and Kazakh. These languages collectively represent the major branches of the Turkic language family—Siberian, Oghuz, Kipchak, and Karluk—thus allowing for a comprehensive typological comparison. The analysis is framed within the broader domain of propositional modality, with particular emphasis on epistemic modality, understood as the linguistic encoding of a speaker's evaluation of a proposition's truth value.

The theoretical framework draws on the distinction between epistemic modality and evidential modality, as proposed by Palmer (2001). Both fall under "propositional modality," as they relate to the speaker's attitude toward the truth value of a proposition. Epistemic modality involves judgments about the factual status of a proposition, while evidential modality indicates the type of evidence supporting it. In this sense, epistemic modality encodes meanings such as certainty, probability, possibility, assumption, doubt, and counterfactuality.

Typologically, assertive constructions across languages are encoded in different ways. For instance, in Indo-European languages like English and German, assertiveness is typically expressed through sentence adverbials such as *surely*, *really*, *indeed*, German *sicherlich*, *wirklich*, and *allerdings*.

The findings reveal that assertive meaning in Turkic languages is systematically encoded through two principal mechanisms: *grammatical encoding* and *lexical encoding*.

Grammatical encoding, involving finite markers (e.g., Tuvan *-ÇIK*, Khakas *-ÇIK*, Yakut *-I:hl*) and copular particles (e.g., Tuvan *iyik*, Turkish *+DIR*).

Lexical encoding, involving sentence adverbials (e.g., Turkish *gerçekten, aslında, elbette*; Uzbek *haqiqatan, aslida, albatta*; Tatar *çınnan da, çınlıkta, elbette*; Kazakh *şınimen, negizinde, ärine*; Tuvan *şınap-la, şınında, ıynaan*). This lexical strategy is one of the most common means of expressing assertiveness in Turkic languages.

Adopting and extending Ballweg's (2007) classification, the study distinguishes three subtypes of assertive adverbials: (i) *pure assertive adverbials*, which primarily emphasize the truth value of the proposition; (ii) *evaluative assertive adverbials*, which additionally encode a positive speaker evaluation; and (iii) *evidential assertive adverbials*, which signal the justificatory basis of the assertion, often by invoking shared knowledge, logical inference, or socially grounded norms. This tripartite distinction proves to be analytically robust across the dataset.

From a typological perspective, modern Turkic languages can be classified into three major groups based on their encoding of assertive constructions:

Languages that use both grammatical and lexical encoding, such as Tuvan, Khakas, and Tofa (Siberian group).

Languages that use copular particles and sentence adverbials, such as Turkish and Turkmen (Oghuz group).

Languages that rely only on sentence adverbials, such as Kazakh and Uzbek (Kipchak and Karluk groups).

In conclusion, this study highlights the diversity of assertive constructions in Turkic languages and advances a typologically informed reclassification based on the encoding of assertiveness.

